

BATI AFRIKA GENİŞ AİLE YAPISI
EXTENDED FAMILY STRUCTURE OF WEST AFRICA

Güray ALPAR

Dr. Antropolog ve tarihçi, Stratejik Düşünce Enstitüsü, galpar1965@gmail.com

ÖZET

Afrika kıtası küreselleşmenin bütün baskısına rağmen coğrafi ve kültürel çeşitliliğini bünyesinde barındırmaya devam etmektedir. Birçok etnik yapı ve dilin bulunduğu kıta, geleneklerine ve kültürüne en fazla sahip çıkan toplumlara da içinde taşıyor. Bizden farklı olan kültürler ve gelenekler hep insanın ilgisini çekmiştir. Son dönemlerde ise insanın dünyası daha fazla ilgi çekiyor. Afrika kıtası kendine has kültürü ile ilginç ve güçlü özellikleri bünyesinde taşır. Özellikle maddi imkansızlıklar ve geçim güçlüğü nedeniyle aile bağları güçlüdür ve güçlü bağlar kişiyi olduğu kadar toplumu da zor günlerinde ayakta tutan en büyük etkidir. Batı Afrika bölgesi de bu özellikleri taşıyan bir bölge olarak kültürel yönden araştırılmayı hak eder. Aidiyet duygusu fizyolojik bir var olmanın ötesinde, kişinin yaşadığı grupla birliktelik bilincinin yansımasıdır. Bu bölgede de aile bağları oldukça güçlüdür. Bu bölgede “Genişletilmiş Aile” kavramından söz edilir ki bu aile bağlarının nerede ise kabile seviyesine kadar çıkması demektir. Örneğin bir eve gelen yeni gelin diğer bütün kardeşlere “kocam” diye hitap ederken, erkek kardeşler de geline “eşim” şeklinde hitap eder. Bütün amcalara da “Babam” şeklinde hitap edilir. Diğer taraftan bu coğrafyada işten çıkan birisine çalışan diğer aile bireyleri yardım etmek zorundadır. Eğer yardım etmez ise aile üyeleri onu dışlar. Bu nedenle işini kaybeden birisinin fazla üzülmeyeceğini görürsünüz. Zaten yurtdışına giden kişilerin diğer aile bireylerine para göndermek zorundadır ve gönüllü olarak gönderir de. Bekar kadın ve erkek ise günah olduğu gerekçesiyle eğer kısmeti varsa evlenmek zorundadır. Bu aynı zamanda o kişinin hayatta kalmasının da güvencesidir. Bu kültür tamamen şartlara ve zorunluluklara göre zaman içinde gelişmiş bir kültürdür.

Batı Afrika’da bulunan iki yıllık sürede yapılan alan araştırmalarına dayanılarak yapılan bu incelemede Batı Afrika aile kültürü ile ilgili tespit edilen özellikler tarafsız olarak ve her kültürün kendine has özellikler taşıdığı gerçeği unutulmadan ve etik ilkeler koruyarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Batı Afrika, Kültür, Antropoloji, Aile

ABSTRACT

Despite all the pressure of globalization, the African continent continues to contain its geographical and cultural diversity. The continent, which has many ethnic structures and languages, also includes the societies that have the most tradition and culture. Cultures and traditions that are different from us have always attracted human attention. Recently, the human world has attracted more attention. The African continent carries interesting and powerful features with its unique culture. The sense of belonging is more than a physiological being, it is a reflection of the consciousness of association with the group. Family ties are strong, especially due to financial difficulties and livelihoods, and strong ties are the biggest factor that keeps people as well as society in difficult times. As a region with these characteristics, West Africa deserves cultural research. Family ties are also strong in this region. In this region, the term “extended Family” terms is mentioned, which means that family ties almost reach the tribal level. For example, the new bride who comes to a house addresses all husband’s brothers as “my husband”, while the brothers call him as “my wife”. All uncles are called “my father”. On the

other hand, other family members who work in this geography have to help someone who has lost their jobs. If he does not help, his family members exclude him. So can you see that someone who lost their job is not upset. Anybody who has already gone abroad has to send money to other family members voluntarily. Single men and women have to marry if they have the fortune on the grounds that it is a sin. This is also the assurance of the survival of that person. This culture is completely developed according to the conditions and obligations over time.

Based on the two-year field surveys conducted in West Africa, this study will attempt to reveal the characteristics identified in West African family culture impartially and without forgetting the fact that each culture has its own characteristics and preserving ethical principles.

Keywords: Africa, West Africa, Culture, Anthropology, Family.

Giriş

İnsanlar için farklı kültürler ve gelenekler hep bir ilgi ve araştırma alanının konusu olmuştur. Bu anlamda folklor; alanı insan kültürü olan ve toplumun maddi ve manevi kültürünü kendine özgü yöntemlerle araştıran, derleyen, sınıflandıran ve çözümleyerek onun üzerine derlemeler yapan bir bilim olurken (Alpar, 2013: 54), kültürel antropologlar kültürün zaman içinde diğer kültürlerle iletişime girerek nasıl değiştiğini inceleyerek bireyler ve toplumlar arasında anlayışın gelişmesine katkıda bulundular (Alpar, 2014: 5).

Başka kültürleri anlamak için sosyal yapının incelenmesi ise ayrı bir konudur. İnsanın uygar bir varlık olarak yaşamasının en güzel yolu kendini ve ötekileri önyargılardan arınmış bir şekilde tanımaya ve anlamaya çalışmasıdır (Brandmeyer ve Blackwell: 1972: 168-179). Sosyal yapı, insanın mevcut toplumsal yapı içerisinde nasıl davrandığını anlamamıza yardım ederken kavramın özünü sosyal ilişkiler oluşturur.

Diğer taraftan çoğu zaman farklı kültürler hakkında fikirler yüzeysel olduğundan, birtakım önyargılara göre karşıdaki hakkında haksız yargılamalar yapılır. Bilginin doğru ve yararlı olması arzu edilir. Bunu yaparken kendi davranışlarımıza bakarak karşımızdakinin kültürel davranışlarını yargılamak bizleri “etnosentrizm” denilen dar bir alana hapseder. Etnosentrizm, kişinin kendi kültürel kalıplarına göre diğer kültürleri yargılamasıdır (Castel: 2004: 103).

Günümüz dünyasında sosyal araştırmalar bilimsel yöntemlere dayalı olarak yürütülmektedir. Aidiyet kişinin yaşadığı grupla birliktelik bilincinin yansımasıdır (Türkdoğan 2008: 29). Aile bu birlikteliğin en temel taşıdır ve kültürün oluştuğu birimdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde tıpkı antropolog Ruth Benedict’in “Krizantem ve Kılıç” isimli eserinde Japon Kültürünü Japon aile yaşantısını anlama üzerinden anlamlandırdığı gibi, aile yapısının anlaşılmasının da Batı Afrika kültürünü anlamada ve bu bölgedeki davranışların altında yatan temel nedenleri anlamlandırmada son derece yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Her çalışmanın amacı önceden belirlenir ancak kültürel konularda yapılan çalışmalarda araştırmanın amaçları ve hedeflerinin belirlenmesi süreci saha çalışması sırasında da devam eder. Bu konuda bilgi verenlerin düşüncelerine de başvurulur ve görüşülen kişilerin fikirleri doğrultusunda araştırma geliştirilir (Spradley, 1980: 22).

Bu araştırmanın amacı Batı Afrika aile yapısı ve kültürünün ana özelliklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu kapsamda özellikle genişletilmiş aile kavramının incelemesi oldukça önemlidir. Şüphesiz başka kültürde de benzer özellikler vardır ancak Batı Afrika’da birçok bölgede mevcut “genişletilmiş aile” kavramının, kendi ihtiyaçlarından ortaya çıkmış güçlü özellikleri birçok bakımdan diğer kültürlerden farklılıklar gösterir. Bu konuda daha önce yapılan araştırma sayısı sınırlıdır. Bu açıdan aile yapısının ve kültürel özelliklerinin incelenmesinin araştırmaya özgünlük katacağı değerlendirilmektedir.

Araştırma Yöntemi

Antropolojiyi diğer toplum bilimlerinden ayıran onun yöntemidir. Bu yöntemin asıl tekniği “objektif gözlem” yoluyla veri toplamaktır. Sosyal/Kültürel antropologlar inceleme yapacakları toplumun yaşamına katılarak ve bilgi toplayacakları toplumlarla bir süre birlikte yaşayarak, gözlem ve incelemeler yaparlar (Güvenç, 1996: 72). Bir antropolog için alan çalışmasında bulunmanın manası; konuşmak, dinlemek, kayıt etmek, gözlemlere katılmak ve bazen belirli bir yerde bir süre yaşamaktır (Chiseri, 1996: 1). Bu anlamda doğru bilginin bizzat o toplumun içine girerek temin edilmesi önemlidir (Güvenç, 1996: 131). Gözlem ve inceleme yapılırken ideal olan araştırma yapılan toplum üzerinde hiçbir önyargının olmamasıdır.

Bu araştırmada; Afrika için yazılı kaynak bulmanın zorluklarından dolayı çoğunlukla yapılan gözlem ve kişilerle yapılan mülakatlardan faydalanılmıştır. Zaten yakın döneme ait sosyal araştırmalarda kişilerin tanıklığına başvurma artık bir yöntem olarak karşımıza sık sık çıkmaktadır. Tosh gibi dünyanın sayılı sosyal bilimcileri de bu anlamda “Afrika gibi yazılı kültürün gelişmediği toplumlar için sözel kaynaklar kullanılabilir” şeklinde yorumlarda bulunmaktadır (Tosh1997:5; Prins,1993:114-5).

Romsan ve Tuben de araştırmaların başarılı olmasını katılımcı gözleme bağlar (1998: 11). Bu yöntem bir taraftan olayların anlaşılmasında empatik yaklaşımı mümkün kılarken, diğer yandan olayların geniş olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır (Clifford, 1998: 127).

Bununla birlikte toplumsal bilimler alanında bütün yer ve zaman koşulları altında geçerli, değişmez yasalara ulaşmak çok güçtür (Seyidoğlu, 2003: 18). Bu açıdan araştırmacının yaptığı çalışmalarda bu türden bir yanlışlığa düşmemesi de önemlidir.

Batı Afrika’da aile yapısının araştırılmasında “Dolaylı Gözlem” (veri toplama) kullanılırken, günlük yaşamda tanık olunan bazı olayların “Dolaysız Gözlem” tekniği ile araştırılması, “Yoğun Gözlem” ile doğrudan incelenmesi, bazı olayların ise herhangi bir sistemleştirme yapılmadan olduğu gibi gözlenmesi yöntemine başvurulmuştur. Yapılan araştırma sonuçları da mümkün olduğu ölçüde daha önce yapılan araştırmalarla karşılaştırılmıştır. Bu araştırmada bizzat o kültürün içinde yaşayan kişilerden faydalanılması ise araştırmanın doğruluğuna katkı sağlamıştır.

Etik İlkeler

Bilimsel bir araştırmada bulguların zenginliği kadar o bilgilerin nasıl elde edildiği de önemlidir. Bazı durumlarda araştırmacının yargıları ile araştırma yaptığı toplumun değer yargıları uyum içinde olmayabilir (Spradley, 1980: 20). Bu açıdan etik ilkelerin uygulanması önemli olup araştırmacının kendi ahlaki duruşu bu konudaki en önemli unsurdur (Gürsoy: 2008). Diğer yandan eğer araştırmacının ilkeleri ile etik ilkeler karşı karşıya geldiğinde “insanlık” çıkarlarının her zaman önde tutulması gerekir. Yine elde edilen bilgilerin herhangi bir kişi ve kuruluşun çıkarına kullanılmaması da önemlidir.

Araştırma konusu bazen o toplumdaki insanlara maddi ve manevi olarak zarar verebilir. Bu nedenle araştırmacı hassas konularda bilgi verenleri ve o toplumdaki mahremiyeti de korumak zorundadır. Araştırmacının bu bakımdan kendisi yanında kendisinden bilgi edineceklere karşı bir sorumluluğu bulunmaktadır (Haviland, 2002: 58).

Etik değerlerin uygulanması kolay değildir. Risksiz bilim de yoktur. Araştırmacı araştırmannın her aşamasında etik davranışlara uygun olma yönünde kendini sorgulamalıdır (Bernard, 1995: 109). Antropolog çalışma yaptığı yerdeki doğal hayata, bölgede yaşayan insanların özel yaşantısına, şeref ve haysiyetlerine saygı duymalı, araştırmada elde edilen bilgilerin ne amaçla kullanılacağı araştırma yapılan gruba bildirilmelidir.

Genelleme ve önyargı araştırmalarda bütün ile parça arasındaki bağlantıyı kaçırmaktır (Dolan, 1994: 155). Deneyimli bir araştırmacı çok az örneğe dayanarak genelleme yapmaktan kaçınır (Barzun, 1999: 134).

Araştırmalar esnasında bu etik ilkelere uymaya gayret edilmiştir. Özellikle araştırmannın amacı kendilerine bildirilmiş, görüşme yapılan insanların verdikleri bilgilerden dolayı zarar görmemesi için tedbir alınmış, kendileri izin vermediği sürece kimliklerinin gizleneceği garantisizdir. Diğer taraftan genelleme ve önyargılardan kaçınılmış, bilimde etik ilkeler olan ve gerçekliğin tahrifatına karşı oluşturulan; dürüstlük, açıklık, sosyal sorumluluk ve karşılıklı saygı gibi ilkeler de araştırma esnasında göz önünde bulundurulmuştur.

Afrika

Afrika 30.8 milyon kilometre kare alanı (Dünyanın %24.4'ü) ve 1.215 milyar nüfusu (1916) ile (Dünyanın %15'i) alan ve nüfus bakımından dünyanın ikinci büyük kıtasıdır. Kıtada halen 54 ülke bulunmaktadır. Bu büyüklüğü ile etnik, kültür ve dil olarak büyük bir çeşitliliğe ev sahipliği yapar. Bu çeşitliliğinden dolayı Afrika kıtası şüphesiz antropologlar için de ilgi çeken bir alan olmuştur.

Afrika kıtasının büyük sorunları bulunmaktadır. Kıta; açlık ve kuraklık yanında, sıtma ve AIDS başta olmak üzere hastalıkların ve ölümlerin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Ancak kıta diğer taraftan zengin doğal kaynakları da bünyesinde barındırmaktadır. Afrika kıtasının tarihi incelendiğinde, Afrika'nın zengin doğal kaynakları nedeniyle geçmişte Batılı sömürgeci ülkelerin hedefi haline geldiği ve bu durumun günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle Afrika kendi kaynaklarını kendi kalkınması için yeterince kullanamamaktadır.

Dünya üzerinde insanın ne zaman doğduğu bilinmiyor ancak muhtemelen ilk insanın 7 milyon yıl kadar önce Afrika'da ortaya çıktığı bu kıtada bulunan belgelerden anlaşılıyor (Diamond, 2010: 31). Yine bilinen en eski insan yapımı aletler, Doğu Afrika'da bulunan taş aletlerdir. Bunlar, bilimsel yöntemlerle incelendiğinde 3 milyon yıllık olduğu anlaşılmaktadır (Alpar, 2014: 10). Şüphesiz bu derinlik kıtanın kültürüne de yansımaktadır.

Afrika sadece coğrafi olarak değil dil olarak da bölünmüş bir görünüm gösterir. Kıtada 1.000'den fazla dil konuşulur. Günümüzde Afrika kıtası genelde çatışmalar, yoksulluk, hastalıklarla gündeme gelmektedir.

Afrika'nın bir dönem yaşadığı sömürge tecrübesi onu geçmişinden koparmayı başaramamıştır. Dünyanın ikinci büyük kıtası olan Afrika, küreselleşmenin bütün baskısına rağmen coğrafi ve kültürel çeşitliliğini bünyesinde barındırmaya devam etmektedir. Birçok etnik yapı ve dilin bulunduğu kıta, geleneklerine ve kültürüne en fazla sahip çıkan toplumları da bünyesinde barındırmaya devam ediyor. Bu geleneklerin birçoğu insana garip gelmekle birlikte birtakım birikimleri bünyesinde taşıyor. Örneğin; Kenya ve Tanzanya'nın bazı bölgelerinde yaşayan Masailer, selamlaşırken birbirlerinin yüzüne tükürüyorlar. Türklerdeki nazar anlayışına benzer bir şekilde Masailer aynı zamanda yeni doğan bebeklerin de yüzlerine tükürüyorlar. Böylece kötü ruhların bebeklerden uzaklaşacağına inanıyorlar. Afrika'nın Madagaskar adasında yaşayanlar ise belirli yıllarda mezarlara giderek ölmüş aile üyelerine ve atalarına saygılarını göstermek için şarkılar eşliğinde onları mezarlarından çıkarıyorlar.

Batı Afrika ve Batı Afrika Kültürüne Dair Bulgular

Batı Afrika denilince Afrika kıtasının "orta batı" bölgesi anlaşılır. Bu bölge her ne kadar Afrika kıtasının karakteristik özelliklerini yansıtsa da kültür ve yaşantı bakımından kıtanın diğer

bölgelerinden bazı bakımlardan farklılıklar gösterir. Birleşmiş Milletler Batı Afrika'yı 5 milyon kilometrekarelik bir alanda 16 ülke olarak tanımlar (Alpar, 2019: 14). Bölgede ekonomik entegrasyonu oluşturmak üzere 1975 yılında oluşturulmuş Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ise 15 ülkeyi kapsamaktadır. Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Senegal, Benin, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Sierra Leone, Togo ve Cape Verde'nin üye olduğu topluluğun amacı ortak bir pazar ve para birimi ile üye ülkeler arasında sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma sağlayarak bütünleşmeye katkıda bulunmaktır.

Batı Afrika diğer Afrika ülkeleri ile benzer kültürel özellikleri ve onlardan kısmen etkilenme yanında kendine özgü kültürel özellikleri bünyesinde barındırır. İnsanlar yaşamları boyunca birtakım değer, inanç ve sosyal ilişkileri öğrenerek sosyal bir varlık olur. Bu süreçte kültür insanların öğrendiği bütün bilgi gelenek, sanat ve benzeri yetenekleri içine alan bir bütündür (Güvenç, 1999: 101). Kültür öz niteliklerini kaybetmez ancak zaman içerisinde birtakım tesirler altında gelişir. Bu değişimde bazı kültürel unsurlar daha fazla değişime uğrarken, bazı unsurlar üzerindeki değişim daha yavaştır. Kültürel görecelik görüşü, her kültürün biricik olduğunu ve diğerleriyle kıyaslanamayacağını savunur (Wulf, 2009:132). Bu açıdan Batı Afrika kültürü de kendine has özellikleriyle farklıdır.

Kültür bir semboller sistemidir. Antropoloğun görevi bu semboller sisteminin anlamını bulmaktır (Rosman ve Rubel, 1998: 22). Dikkatle değerlendirildiğinde Batı Afrika kültüründe de bu semboller sisteminin çok gelişmiş olduğu görülür. Sadece Batı Afrika'da kabile dillerinin incelenmesi bile, bu sembollerin toplumun yaşamına ne kadar nüfus ettiğini ortaya çıkarır (Alpar, 2019). Önemli olan kültürel konuda araştırmalar yapan kişinin bu parçalar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarıp, yorumlayabilmesidir.

Afrika'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Batı Afrika'da da dil anlamında birlik zayıftır. Summer Institute of Linguistic tarafından yayımlanan bir raporda, sadece Senegal ve Gambiya'nın bulunduğu bölgeden 50'den fazla değişik dil konuşulduğu belirtilmektedir. Bunlardan sadece 15 tanesi ise 15 binin üzerinde konuşanı bulunan dil konumunda bulunuyor. Batı Afrika'da en yaygın olarak kullanılan dillerden birisi wolofça'dır. Bu dil Atlantik dilinin Nijer-Kongo dil ailesinden olup Fula ve Serer kabilesinin dilleri ile de alakalıdır. Wolof kabilesi en büyük kabile olmasa da bu dili diğer kabilelerin mensupları da kısmen bilirler. Senegal, Gambiya ve kısmen Moritanya, Mali ve Gine gibi Batı Afrika'nın diğer bölgelerinde konuşulan bu dilin değişik lehçeleri vardır. Bu bölünmüşlük şüphesiz kültürel farklılıkları da beraberinde getirmektedir.

Batı Afrika'da bulunulan süre içerisinde tespit edilen bulgular şu şekildedir:

Batı Afrika kültürü ilginç özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin tespiti maksadıyla yapılan çalışmalar sonucu önemli ve değişik olanları aşağıya çıkarılmıştır.

Marabut ve Cucu: Bölgede dini inançlara büyük önem verilir. Batı Afrika'da "Marabut" ismi çok duyulur. Bunlar "din adamı" manasındadır ve üstün güçleri olduğuna inanılır. Marabut'lardan bazılarının bu güçlerini "gelecekte haber vermek" ve "üfürükçülük yapmak" için kullandıkları da görülür. Bir makam ve mevki bekleyen kişilerin de zaman zaman buralara gidip bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bunlara sorduklarına şahit olunmaktadır.

Bunun dışında "Cucu" denilen muskalara da aşırı bir ilgi vardır. "Cucu"ların insanları kötülüklerden koruduğuna inanılır. Hatta "cucu" taşıyanlar kendilerine kurşun işlemeyeceğine inanırlar. Çoğunlukla bunlar boyunda taşınır.

Dini İnançlar: Batı Afrika'nın bazı bölgelerinde dinler arası geçiş normal karşılanır. Bir Müslümanın Hristiyan olduğu, sonra ise geri dönerek tekrar Müslümanlığı seçtiği görülebilir. Hristiyanların da Müslüman olmasalar bile bazı durumlarda "Allah" ismini kullandıkları görülür. Toplumda dini inançlar konusunda hoşgörü vardır. Müslüman dünyası ile yoğun ilişkilerinden dolayı sözler de diğer Müslüman toplumlarla benzer şekilde oluşmuştur. "Allah uzun ömürler versin. Dualarımı kabul etsin. Allah seni korusun. Allah razı olsun, Allah her şeyi gönlüne göre versin." gibi deyimleri her dinden insanın bu bölgede kullandığı görülür.

Kadere İnanç: Her şeyin Allah'tan geldiğine inanılır ve bu konu abartılarak her konu Allah'a bağlanır. Öyle ki sınıfa geç gelen bir öğrencinin bile öğretmen neden geç geldiğini sorduğunda “Allah öyle istedi.” dediği duyulur.

Bedduadan Kaçınmak: Bölgede beddualar yaygındır. Beddua'ya maruz kalmak insanlar için kaçınılan bir durumdur. Beddua etmesin diye çoğu hatalar göz ardı edilir ve insanlarla kötü olmaktan kaçınılır.

Azla Yetinmek ve Zaman Kavramı: Bölge insanı gerek geleneksel gerekse dini inançları nedeniyle azla yetinmeyi bilir ve genelde mutludurlar. Küçük şeylerden mutlu olurlar. Aşırı bir beklentileri yoktur. Acele etmezler. Zaten ulaşım imkanları yetersiz olduğundan genelde bir yerden başka yere gitmek zaman alır. Toplantılarda geç gelenlere rastlanır ve bu hoş görülür. Bazı zamanlar randevulara gelinmediği de görülür. Bu durumda telefonla arasanız bile cevap verilmeyebilir. Birkaç gün sonra karşılaşıldığında duyulacak tek söz “üzgünüm” olur. Bu sık karşılaşılan bir durumdur. İşin garip olan tarafı ise “eğer siz de aynı durumla karşılaşırsanız ve randevunuza zamanında gidemezseniz” bu durum da hoşgörü ile karşılanır.

Özgürlük Kavramı: Uzun bir dönem sömürge yönetimi altında kalmış olmanın getirdiği bir düşünce yapısı oluşmuştur. Bu nedenle yerli birisi “bardağı siz kırsanız” bile sizden özür dileyebilir. Bazen de bu özgürlük duygusu tersine yansır. Örneğin evinizin dış kapısının önünde uyuyan veya dinlenen bir yerliye “Neden burada duruyorsunuz?” dediğiniz zaman “Burası özgür bir ülke istediğim yerde dinlenirim.” cevabını almak mümkündür. Birçok konuda hoşgörü olabiliyorlar ancak en fazla kızdıkları söz “Sen benim kölemsin.” sözüdür ve bunun için sizinle kavga bile edebilirler.

Tübab: “Tübab” beyaz adam demektir. Bu kavram bölge insanının kafasında sömürgeci ırkı da temsil eder. Sizin sömüren ülkenin vatandaşı olup olmamanız da fark etmez. Önemli olan “beyaz” ve “tübab” olmanızdır. Tübab zengin ve varlıklı kabul edilir. Fiyatlar tübab için fazladır. Bir şey alırken “bu biraz pahalı” deseniz hemen “siz de bizi sömürdünüz” cevabını verebilirler.

Kadın Sünneti: Bütün Afrika'da olduğu gibi Batı Afrika'da da “kadın sünneti” geleneği yaygındır. Kadın sünneti bu bölgedeki kadınların maruz olduğu kültürel uygulamalardan birisidir. Bu gelenek kadınların cinsel isteklerini kırma amacıyla genital olarak kesilmesi/sakatlanması olarak isimlendirilmektedir. Geleneğin uygulaması eski çağlara dayanır. Eski Mısır'da bu geleneğin uygulamasının olduğu bilinmektedir (Burson, 2007). Kadına acı veren ve çoğu zaman sakatlanmasına yol açan bu uygulama bugün de devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) raporlarına göre halen 30'a yakın Afrika ülkesinde kadın sünneti uygulaması vardır (UNFPA, 2014: 16).

Gelenek daha çok din ile irtibatlandırılmasına rağmen; gerçekte sadece Müslümanlar arasında değil, Hristiyan (Pacho 2015: 66) ve Animist (Animizm doğada insan ruhuna aş çok benzeyen ruhların da bulunduğunu kabul eden bir din anlayışıdır. Bu inanca göre evrendeki bitki ve hayvanlar dahil tüm varlıkların, denizlerin göklerin vs. giz dolu birer ruhları vardır.) Afrikalı kadınlara da uygulanması, bunun din ile ilgili olmayıp daha çok geleneksel alışkanlıklara dayalı olarak uygulandığını kanıtlamaktadır.

Kültürel görecelik kavramına göre bir toplumun ve kültürün ahlaki ve toplumsal farklılıklarına göre eleştiri konusu yapılamayacağı kabul edilir (Coşkun, 2014: 186). Ancak kadınlara verdiği acı ve zarar nedeniyle bu kültürel uygulamanın eleştirilen tarafları vardır.

Batı Afrika'da bulunulan süre içerisinde kadın sünneti ile ilgili uygulamaların sık sık gündeme geldiği, bir gelenek olarak kabul edilip, çoğu zaman sorgulanmadığı tespit edilmiştir. Hatta bazı kadın memurların “sünnet yenileme” adı altında izin talep eden dilekçeler yazdığı da görülmüştür.

Sessizlik Kültürü: Batı Afrika kültüründe öne çıkan diğer bir özellik ise “sessizlik kültürü” dür. Bu toplumda insanlar diğerlerinin işleri ile pek ilgilenmezler. Birisinin yaptığı işe karşı genelde görseller

ve bilseler dahi ilgisiz davranırlar. Onun hakkında konuşmayı pek sevmezler. Bu açıdan toplumda dedikodu yok denecek kadar azdır. Birçok toplumda yaşanan birbirini çekiştirme kültürünün de burada daha az olduğu görülür.

Gölgelerde Sosyalleşmek ve Ataya: Havanın sıcak ve nemli olması insanları gölgelik yerlerde bir araya getirir. Buralar sohbet yerleridir. Maddi durumları iyi olmadığından yiyecek ikram etme durumları pek olmasa da bu toplanmalarda eğer mümkünse yerel dilde “ataya” denilen bir çay içilir. Bu çayı hazırlamak oldukça uzun sürer. Bardaktan bardağa boşaltırken soğutulur ve koyulaştırılır. Bu işlemi özel bir tören haline getirir ve önemserler. Sonrasında ise bu çayı sırasıyla paylaşarak içerler. Bu toplumda o kadar önemli bir olaydır ki, son derece sakin ve barışçı olan kişiler bazen ataya için kavga bile edebilirler.

Aile ve Genişletilmiş Aile Kavramı

Aile bir toplumun temel kurumlarının başında gelir ve o toplumu ayakta tutan temel unsurdur. Bu kurum içerisinde yer alan; evlenme, nişan, çocuk bakımı, akrabalı gibi ilişkiler toplumdan topluma farklılıklar gösterebilir. Kùltürler arası çalışmalarda birbirinden farklı aile modelleri görülür. Bu anlamda Murdock aileyi ekonomik işbirliği ve üreme ile ilişkili olarak tanımlarken (Murdock, 1949:2), Merton kültürel standartların nesilden nesile aktarılmasında en önemli rolü aileye yükler (1970: 177-180). Diğer taraftan Doğan geleneksel olarak ailenin ekonomik işlevinin yanında; eğitim, koruyuculuk, dini eğitim, üreme ve manevi tatmin gibi işlevlerinin de bulunduğu bahsetmiştir (Doğan: 48-50).

Aile kavramı değişik biçimlerde tarif edilse de antropolojik olarak; kan, evlilik bağı ya da evlat edinme yoluyla bir araya gelmiş en az iki insanın oluşturduğu temel bir birim olarak açıklanır (Haviland vd., 2008: 462). Tezcan’da benzer bir ifade ile aileyi; biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, karşılıklı ilişkilerin çoğu zaman yazılı olmayan kurallara bağlandığı, toplumsal kültürü sonraki kuşaklara aktaran ve bu nedenle psikolojik, biyolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak tarif eder (Tezcan, 2000: 13-15).

Aile yapısı toplumsal yapı ve değerleri etkiler veya toplumdaki bu değerlerden etkilenir. İki insan evlendiğinde aralarında bir akrabalık bağı oluşur ve evlilik bağı daha geniş bir hısımlar dizisini birbirine bağlar (Giddens, 2008: 246). Aile çocuğu kültürlemenin ilk aracıdır. Burada anne başta olmak üzere diğer aile üyelerinin kişinin üzerinde büyük bir etkisi vardır. Birey büyürken diğer aile üyeleri ve hane halkı dışındaki akrabalar ve yakın çevre de bu kültürleme sürecine dahil olur.

Tönnies, geleneksel toplumlarda grupların, daha duygusal ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğunu, akrabalık bağları ile geleneklerin önem kazandığını ve bu toplumlarda insanların birbirlerine daha yardım amaçlı yaklaştığına vurgu yapar. Tönnies’in ortaya koyduğu diğer bir ilişki biçimi ise daha kalabalık ve gelişmiş toplumlarda görülen çıkarlara dayalı ve her şeyin bir ücretinin olduğu ilişki biçimidir (Turner, 1972: 294-295). Gerçekten de organik dayanışma türünde ilişkiler daha resmi, katı ve kurala dayalı iken, birçok durumda küçük topluluklarda ilişkilerin daha sıcak ve samimi olduğu görülür (Curan, 1977: 72). Böyle toplumlarda üye, herhangi bir çıkar beklemeden birbirleri için her türlü fedakarlığı yaparlar (Cooley, 1962: 296). Yine bu toplumlarda bizlik duygusu yüksektir ve insanlar birbirine kötü günlerinde destek olurlar.

Batı Afrika kültüründe aile yapısı da kendine özgü nitelikleri bünyesinde taşır. Bu kültür kendi ihtiyaçlarından ortaya çıkmış tarihi bir derinliğe sahiptir. Dışarıdan gelen tehlikelere, ekonomik ihtiyaçlara ve kendini korumaya yönelik maksatlar taşır ve bu nitelikleri taşımazsa kişilerin hayatta kalması ve yaşama ayak uydurması zorlaşır.

Bu kültürle irtibata geçildiğinde ilk başta bu aile yapısını anlamakta zorlanılabilir veya yanlış anlaşılabilir. Örneğin; durup dururken yanınızdaki biri diğer birinin eşine “bu benim karım veya kocam derse” o an anlaşılmaz bir sessizlik yaşanabilir. Fakat bu onun söylediği gibi, gerçekte karısı ve kocası olduğu veya bir ilişki yaşadığı değil, “onu kardeşi veya yakın gördüğü” manasına gelir. Bu durum ilk başlarda anlaşılmazsa da zaman içinde o kültürü içine girip onları anladığınızda daha iyi ortaya çıkar.

Bu durum yakın akrabaları da içeren “genişletilmiş aile” kavramından ortaya çıkan bir durumdur. Şöyle ki; bu kültürde çok evlilik normal karşılanır. Erkek dört kadınla evlenebilir. Ailede bir erkek evlenirse, onun karısı erkeğin diğer erkek kardeşlerine “benim kocam” diye hitap eder. Diğer erkek kardeşler de kardeşlerinin eşlerine “benim karım” diye hitap eder. Bu gerçekte karısı veya kocası olduğu için değil, tamamen onlara duyduğu yakınlığı ifade etmek içindir. Doğan çocuklar da aynı yakınlığı ifade etmek için amcalarına “baba” diye hitap ederler. Aynı şekilde teyzelere de “anne” şeklinde hitap edilir. Zaten buradan hareket edilirse “genişletilmiş aile” kavramı daha iyi anlaşılabilir. Erkek dört kadınla evlenebilir ve daha sonra bir kısmını boşayıp yeni eşler alabilir. Boşanan kadın eğer birisi kendisi ile evlenmek isterse inançları gereği boş kalmaması için evliliği çoğu zaman kabul etmektedir. Bu durumda bir erkeğin dörtten fazla eşi olabileceği gibi kadının da birden fazla kocası olabilmektedir. Bu durumda öz veya üvey olduğuna bakılmaksızın herkesin birbirine; “kardeş, anne, baba, karım ve kocam” diye hitap ettiği düşünüldüğünde olay daha karmaşık bir hal almaktadır. Ancak bu kültür anlaşıldıktan sonra size birisi “Babam öldü cenazesine gideceğim” dedikten sonra ertesi hafta yine gelip “Babam öldü cenazesine gideceğim.” derse şaşırmanız çünkü ölen amcası da olabilir.

Daha önce bahsedildiği şekilde bu tamamen o toplumda ihtiyaçlardan çıkmış ve zaman içinde gelişmiş bir modeldir. Aile birbirine çok bağlıdır. Toplumda ekonomik yapının güçlü olmaması nedeniyle işsiz kalan veya ekonomik ihtiyacını karşılayamayan kişinin hayatta kalması zordur. Ancak oluşturulan bu aile yapısı kişiyi korur. Batı Afrika aile yapısı çok güçlüdür ve karşılıklı yardımlaşmaya çok önem verir. İmkânı olduğu halde diğer aile üyelerine yardım etmeyen aileden dışlanır. Yurt dışına gidip ekonomik imkanını geliştiren kişi aldığı kültür gereği mutlaka yardıma muhtaç aile üyelerine yardım eder. Aynı şekilde işini kaybeden kişinin hiç üzülmediği, hatta sevindiği bile görülür. Çünkü artık o çalışmayan aile üyelerini desteklemek yerine, çalışan aile üyeleri onu destekleyecektir.

Sonuç

Afrika kıtası kendine has kültürü ile ilginç ve güçlü özellikleri bünyesinde taşır. Ancak bu kültürel özellikler çoğu zaman yazılı olmaktan uzaktır. Afrika'nın birçok bölgesinde olduğu gibi bu bölgede de maddi imkansızlıklar ve geçim güçlüğü nedeniyle aile bağları güçlüdür ve güçlü bağlar kişiyi olduğu kadar toplumu da zor günlerinde ayakta tutan en büyük etkidir. Batı Afrika bölgesi bu özellikleri taşıyan bir bölge olarak kültürel yönden araştırılmayı hak eder. Bu bölgede başka kültürler tarafından başlangıçta tam olarak anlaşılmasa da “Genişletilmiş Aile” kavramı ile diğer ilginç kültürel bulgular tamamen şartlara ve zorunluluklara göre zaman içinde gelişmiş ve mantıklı gerekçeleri olan bir kavramlardır.

Bu çalışmada kendine has ilginç ve güçlü özellikleri bulunun Batı Afrika kültürü, bu bölgede bulunan iki yıl süresinde derinlemesine yapılan araştırma ve incelemeler ile bölge kültürünü bilen yerel Afrikalılardan yararlanılarak incelenmiş ve sonuçları o kültürü yargılamadan kendi şartları göz önünde bulundurularak antropolojik açıdan ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın eksik ve tamamlanmamış yönlerinin bulunduğu da bir gerçektir. Ancak Batı Afrika kültürünün ilginç

özelliklerini ve genişletilmiş aile yapısını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için bir kaynak ve dayanak oluşturacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alpar, Güray. (2014). *Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi*, Palet Yayınları, Konya.
2. Alpar, Güray. (2019). *Batı Afrika Kabile Dilleri*, Palet Yayınları, Konya.
3. Alpar, Melek. (2013). *Bingöl Ağzı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, Ankara.
4. Barzun, Jacques (1999). *Modern Araştırmacı*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitabı, Nuro Matbaacılık, İstanbul.
5. Bernard, H. Russell. (1995). *Research Methods in Anthropology*, Altamita Pres, London.
6. Brandmeyer G. Ve Blackwell T. (1972). "The Rural, Urban Continuum is Culture Free" R.S. Denisoff (Ed). *Sociology: Theories in Conflict*, Wordsworth Publishing Comp.
7. Burson, Ike. (2007). *Social work and female genital cutting*. Journal of Social Work Values and Ethics 4/1.
8. Castel, Robert. (2004). *Sosyal Güvensizlik*, Çev. Işık Ergüden, İletişim yayınları, İstanbul.
9. Clifford, James. (1998). *On Ethnographic Authority*, Representations, USA.
10. Cole, Stephen. (1999). *Sosyolojik Düşünme Yöntemi*, Çev. Bekir Demirkol, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.
11. Coşkun, Vahap. (2014). *İnsan Hakları*. Liberte, Ankara.
12. Curan, Joseph. (1977). *Introductory Sociology*, Mc Grawhill Book Comp. USA.
13. Diamond, Jared (2010). *Tüfek Mikrop ve Çelik*, Çev. Ülker İnce, Tübitak Bilim Kitapları, Ankara.
14. Doğan, İsmail (2005). *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara.
15. Dolan, Üstün. (1994). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
16. Giddens, Anthony. (2008). *Sosyoloji*, Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
17. Gürsoy, Akile. (1978). "Sosyal Antropoloji'de Fonksiyonalist Teoriye Toplu Bir Bakış", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Bülteni, No.2, Ankara.
18. Gürsoy, Akile. (2008). "Araştırma Yöntemleri", Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Ders Notları, İstanbul.
19. Güvenç, Bozkurt (1994). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
20. Havilant, William vd. (2008). *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul
21. <http://www.unfpa.org/publications/implementation-international-and-regional-humanrights-framework-elimination-female>.
22. *Implementation Of The International And Regional Human Rights Framework For The Elimination Of Female Genital Mutilations*, UNFPA, 2014.
23. Spradley, James. (1979). *The Ethnographic Interview*, Holt, Rinehart and Winston, Inc. Orlando.
24. Merton, K. Robert. (1970). *Social Structure and Anomie*, Sociological Thory: An Intruduction. Der. W. L. Wallace, Adline Pub. Co., Chicago.
25. Murdock, George Peter. (1949). *Social Structure*, Macmillan, New York.
26. Pacho, O. Titus. (2015). *Complexity of Female Genital Mutilation/Cutting*. Journal of Social work Values and Ethics, 2/2, 63-76.
27. Prins, Gwyn. (1993). "Oral History", New Perspectives on Historical Writing, (Ed.: Peter Burke), Cambridge: Polity Press.
28. Romsan, Abraham ve Paula G. Rubel. (1998). *The Tapestry of Culture: An Intruduction to Cultural Anthropology*, 6. Baskı, Boston: Mc Graw Hill, USA.
29. Seyitoğlu, Halil. (2003). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Kurtiş Matbaası, İstanbul.
30. Tezcan, Mahmut. (1993). *Sosyolojiye Giriş*, TDFO, Ankara, 1993.
31. TOSH, John. (1997). *Tarihin Peşinde*, (Çev.: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
32. Turner, H. Jonathan. (1972). *American Society: Problems of Structure*, Hamper and Row, New York, 1972.
33. Türkdoğan, Orhan. (2008). *Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
34. Wulf, Christoph. (2009). *Tarihsel Kültürel Antropoloji*, Dipnot Yayınları, Ankara.

SU ÜZERİNDE YÜRÜME MOTİFİNİN KÖKENİ ÜZERİNE TESPİTLER: SARI SALTIK
ÖRNEĞİ
DETERMINATIONS ON THE ORIGIN OF “WALKING MOTIF ON WATER”: A SAMPLE OF
SARI SALTIK

Kübra Merve TAŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yüksek Lisans, e mail: kbrmrvt@gmail.com

ÖZET

Doğadaki tüm canlıların yaşam kaynağı olan su, halk edebiyatı ürünlerinde de özel bir yere sahiptir. Su, arınma ritüellerinin kutsal aracıdır. Su, arınmanın ve paklanmanın kutsiyetini taşımaktadır. Suyun başlangıç olarak kabul edildiği yaratılış mitlerinde yerden önce sonsuz su var olmuştur. Dinî ve mitolojik anlatılarda suyun önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Su birçok yaratılış mitosunun temel taşıdır.

Bu mitlerde kara parçasının yaratımı için denizin dibinden alınan toprağa ihtiyaç duyulmuştur. Yaratılış mitlerinde görülen sonsuz su başlangıcı dünyayı saran sel felaketinde sonu hazırlamıştır. Bir çeşit yenilenme olan Tufan, varoluşu ve sonsuzluğu simgelemektedir. Su ile ilgili anlatılan şifahi ürünlerin fazlalığı zamanla yazılı türlere de yansımıştır. Suyun kutsallığı en eski Türk mitlerinde görülmektedir. Su, Türkler tarafından bereketin ve arınmanın simgesi olarak kabul edilmiş ve suya karşı her zaman saygı duyulmuştur. Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıcı nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıştır.

Bu çalışmada bir şaman efsanesinden hareketle su üzerinde yürüme motifinin kökeni hakkında bilgi verilmesi amaçlanmakta ve özellikle Sarı Saltık'ın su üzerinde yürümesi kerametinin kökenini bulmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaratılış Mitleri, Efsane, Sarı Saltık, Su Üzerinde Yürüme, Şaman

Abstract

Water, which is the source of life for all living things in nature, has a special place in folk literature. Water is the sacred instrument of purification rituals. Water is the sanctity of purification and clearing. In myths of creation wherewater is regarded as the beginning, infinite water has existed before the earth. It is known that water has an important place in religious and mythological narratives. Water is the cornerstone of many creation myths.

In the semyths, land taken from the bottom of the sea was needed for the creation of the landpiece. Begining of the infinite water seen in the myths of Creation prepared the end in flood disaster that surrounds the World. The flood, a kind of iteration ritual, symbolize sexistence and eternity. The surplus of water-related healing products reflected in written worksover time.

In this work, it is aimed to give im formation about the origin of “walking on water” pattern with reference to a shaman legend. The seexplanation saimed to find the origin of miraculousdeed that Sarı Saltık walked on water.

KeyWords: Myths of Creation, Legend, Sarı Saltık, Walking On Water, Shaman.

Giriş

Folklor; halkın maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerine değerlendirmeler yapan bir bilimdir (Alpar, 2013: 54). Kültür ise insanın öğrendiği ve kazandığı beceri ve alışkanlıklar ile gelenek ve görenekleri için alan bir bütün olarak insanın kendi üzerine düşünmesini sağlayan bir kavramdır (Alpar, 2014: 4). Bir toplumun varlığı bir kültürün mevcudiyetini gösterir (Alpar, 2019: 77). Şüphesiz inançlar ve mitler de bu kültürün bir parçasıdır.

Su, arınma ritüellerinin kutsal aracıdır. Su, arınmanın ve paklanmanın kutsiyetini taşımaktadır. Su, hayatın başlangıcıdır. Su; yeniden doğuşun, değişimin simgesidir. Suyun kutsallığı en eski Türk mitlerinde görülmektedir. Su, Türkler tarafından bereketin ve arınmanın simgesi olarak kabul edilmiş ve suya karşı her zaman saygı duyulmuştur. Türkler için suyun önemi kitabelerde de yer almaktadır. Bilge Kağan Anıtında “Türk milleti yerinden ve suyundan ayrılmazsan iyilik göreceksin” denilmektedir (Ögel, 1995: 325). Bu cümlede özetle Türk milletinin yerinden yurdundan olmaması için; suyunu, özellikle o suyun çizdiği sınırlarını korumakla mükellef olması gerektiği gündeme getirilmektedir.

Doğadaki tüm canlıların yaşam kaynağı olan su, halk edebiyatı ürünlerinde de özel bir yere sahiptir. Dinî ve mitolojik anlatılarda suyun önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Su birçok yaratılış mitosunun temel taşıdır. Türk mitolojik dünya modelinde ebedî başlangıç olan kaosu bildiren ve yaratılış sürecinde rol oynayan, yapı yaratıcı bir mitolojem olan su, çeşitli mitolojik sistemlerde ilk başlangıçla bağlıdır, ilk kaosu tanıtır ve onun eş değeri yerine ortaya çıkarır (Beydili, 2003: 502).

Su altında yaşayan canlılar ve ruhlar da bu anlatılarda yerlerini almışlardır. Suyun bu dinsel çok yönlülüğü tarihi gelişiminde pınarlar, nehirler ve ırmaklar gibi birçok su kaynağının çevresinde tapınakları meydana çıkarmıştır.

“Bu tapınlar öncelikle suyun evrenin mayasında bulunan madde olarak edildiği kutsal değerden, aynı zamanda bulunduğu yerin epifanisi olmasından, herhangi bir akarsuya ya da pınara kutsallık kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Bu yerel epifaniler dinsel yapısından bağımsızdırlar.” (Eliade, 2000: 206).

Su üzerinde yürüme konusu ise su ile ilgili anlatıların içerisinde en ilgi çekici olanlardan birisi olmuştur.

Kaostan kozmosa geçişin en belirgin özelliği yaratılış mitleridir. Eski Türk kozmogonisinde evren sonsuz bir su ile kaplıydı, bu suyun üzerinde yürüyen yaratıcı metaforu bu motifin kökeninin mitolojik zamana kadar uzanabileceğini düşündürmektedir. “Henüz ne Gök ne de Yer vardı. Sadece Ülgen vardı. O uçsuz bucaksız deniz üzerinde oradan oraya koşturuyordu ve dalgalandırıyor; denizde tutunacak sert bir yer de yoktu.” (Radloff: 2010). Aynı zamanda insanın yaratılışı da Verbitskiy’in derlemiş olduğu bilgiler doğrultusunda denizin üstünde yüzen bir buz parçasına şekil verilerek insan yapılması ve ona “Ülgen” isminin verilmesi sonucundadır. Mitolojinin devamında insan olan bu yaratık insandan çok ikinci bir Tanrı izlenimi vermektedir (Verbitskiy 1893: 89’dan Taş 2011: 116). Su üstünde yaratılan bu canlının sonradan yaratılacak insanlardan farkı doğaya hükmetmesidir.

Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıştır (Bayat 2016: 248). Yaratılış mitlerinin pek çoğunda sonsuz evrende her yerin su ile kaplı olduğu söylenmektedir. İnsanın yaratılışı da uçsuz bucaksız denizin ortasında cansız bir nesneye can verilmesi sonucunda olmuştur. İnsanın yaratılışı, diğer canlılardan üstün kılınması, ona yaratıcının birtakım özelliklerinin geçişi Türk inanç sisteminde var olan anlatılara konu olmuştur. Bu anlatılardan birisinde insanın yaratılışı şu şekilde izah edilmiştir:

“Bir gün Tanrı Ülgen denize bakarken su üzerinde yüzen bir toprak parçası gördü. Bu toprağın üzerinde insan vücuduna benzeyen kil tabakası vardı. ‘Nedir bu cansız nesne? Kişi olsun!’ dedi. Toprak derhal kişi oldu. Ülgen buna Erlik adını verdi ve bunu orada bıraktı” (İnan, 2015: 20).

Tufan öncesi sonsuz suyun olduğu bir evren tasviri tufan sonrasında da yerini sonsuz suya bırakmaktadır. Evren’in yaratılışı ile ilgili bu mitin birçok eski medeniyette aynı sırayı izlediği bilindiğinde ortak bir motifin kökenini mitolojik zamana dayandırmak muhtemeldir. Tufan yeni dünyanın başlangıcı eski dünyanın ise sonudur. Buradaki değişim metaforu ise ilginçtir. Sonsuz su üzerinde başlayan dünya, tufan öncesinde aynı şekilde son bulur ve yeni dünya sonsuz suyun üzerinde değişimini tamamlar. Bu bağlantı eski Türk evren sisteminde de desteklenmektedir. Tufandan

öncesinde yeryüzünün hükümdarı Tengiz (Deniz) Handır. Yeryüzünde sonsuz bir su olduğu algısı anlatılarda bir rastlantı değildir.

Suyun devranını doğum ve ölüm ritüellerinde de görmek mümkündür. Yeni doğanın yıkanması ve kırklanması ve ölen kişinin yıkanması bu ritüellerin esasını oluşturmaktadır.

Kült olarak su Türk halk anlatılarında önemli bir yere sahiptir. Kült kavramı yüce ve kutsal varlıklara gösterilen saygı ve tapınmadır. Kült kavramına giren bu varlıklar Tanrısal olmaları açısından önem arz ederler (Bayat 2016: 80). Türkler, yaşayan her varlığın bir ruhu olduğunu tasavvur etmişlerdir. Su kutsaldır ve ruhu vardır. Bu ruhu incitmemek ve ona saygı göstermek halk kültürüne ve halk edebiyatı ürünlerine yansımıştır. Bu ruh suya ait olan tüm varlıklarda aranmaktadır. Suyun önemi onun üzerine anlatılan metinlerin çeşitliliğini de artırmıştır.

Anlatıları oluşturan en küçük yapı taşları motiflerdir. Anlatılar motiflerin birleşmesi sonucunda bütün hale gelmektedir. Maddeyi oluşturan en küçük yapı taşları kuarklar gibi hikâyeler de motiflerin dizilimi ile anlam kazanmaktadır. Destan ve menâkıbnâme özelliği gösteren Saltıknâme’de motif kavramı incelenirken hem destanî unsurlar hem de menkıbevi unsurlar göz önünde bulundurulmuştur.

Menâkıbnâmeler üzerinde önemli çalışmalar yapan Ahmet Yaşar Ocak menâkıbnâme motifini şu şekilde izah etmiştir:

“Evliya menkıbelerinde bu motifler, velilerin gösterdiklerine inanılan kerametleri temsil ederler. Her motif bir şeyi yoktan var etme, çok kısa zamanda uzun mesafeler aşma, ırmak veya deniz üstünde yürüme ve ölü diriltme gibi birtakım tabiatüstü olaylardan ibaret bulunan unsurlar olup evliya menkıbelerindeki motifler işte bu ve benzerleridir” (Ocak 2016: 107).

Saltıknâme’de yer alan ve diğer evliya menâkıbnâmelerinde sık görülmeyen su üzerinde yürüme motifi İncil’de Hz. İsa’nın su üzerinde yürümesi ile de ortaktır. Bu motifin Sami dinlerden öncesinde var olup Hıristiyanlığa geçmesinin mümkün olduğu gibi İslamiyet öncesi Gök Tanrı inancının kalıntısı olarak çeşitli alışverişler yoluyla geçmiş olabileceği de düşünülebilir.

Hız. İsa’nın Su Üzerinde Yürümesi

Arınmanın ve yüce güce ulaşmanın işareti olan ruhun bedenden ayrılması, dünyadan vazgeçmenin ve adanmışlığın sonrasında bedeni hafifletmek ruhu ise maneviyat ile yüceltmektir. Su üzerinde yürüme günahtan arınmış, insanî duygu ve hasletlerden belli dönemlerde elini eteğini çekmiş; kimi zaman bir veli kimi zamanda peygamber olan yaratılana, yaratıcı tarafından bir işaret olarak verilmiştir.

İncil’de su ile ilgili anlatıların önemli bir örneği vardır. Hz. İsa’nın su üzerinde yürümesi ve çevresindekilere bu konudaki gücünü ispat etmesi onun kuvvetli imanına delil olacak şekilde anlatılmaktadır. Bu hadisede onun gücü, temizliğinin mükâfatı olarak kendisine bahşedilmiştir. Hz. İsa’nın su üzerinde yürümesine dair kaynak İncil’de şu şekilde nakledilmiştir:

“Bundan hemen sonra İsa öğrencilerine, tekneye binip kendisinden önce karşı yakaya geçmelerini buyurdu. Bu arada halkı evlerine gönderecekti. Halkı gönderdikten sonra dua etmek için tek başına dağa çıktı. Akşam olurken orada yalnızdı. O sırada tekne kıyıda bir hayli uzakta dalgalarla boğuşuyordu. Çünkü rüzgâr karşı yönden esiyordu. Sabaha karşı İsa, gölün üstünde yürüyerek onlara yaklaştı. Öğrenciler, O’nun gölün üstünde yürüdüğünü görünce dehşete kapıldılar. ‘Bu bir hayalet!’ diyerek korkuyla bağrıştılar. Ama İsa hemen onlara seslenerek, ‘Cesur olun, benim, korkmayın!’ dedi.

Petrus buna karşılık, ‘Ya Rab’ dedi, ‘Eğer sen isen, buyruk ver suyun üstünden yürüyerek sana geleyim.’ Petrus da teknedeki indi, suyun üstünden yürüyerek İsa’ya yaklaştı. Ama rüzgârın ne kadar güçlü estiğini görünce korktu, batmaya başladı. ‘Ya Rab, beni kurtar!’ diye bağırmağa başladı. İsa hemen elini uzatıp onu tuttu. Ona, ‘Ey kit imanlı, neden kuşku duydu?’ dedi.” (Matta, 14: 22-31).

Bu metinde görüldüğü üzere Hz. İsa'nın deniz üzerinde yürümesi ve beraberinde buyruğu sayesinde öğrencisini de su üzerinde yürütebilmesi sıra dışı tasarrufta oluşmuştur. Bedenin hafifliği imanın kuvvetindedir. Burada imanı kıt olan öğrenci, korkusu sonucunda rüzgâra kapılıp yardım istemiştir. Ruhunu iman ile besleyen Hz. İsa'nın karşısında korkuları ile mücadele eden öğrencisi inancın önemini göstermektedir. Korkusuzca inanıp iman gücü olanın, bedenini eğitmesi sadece semavî dinlerde değil pek çok inanışta da yer alabilmektedir. Bu inanışı Nirvana'ya ulaşan Budistlerde de görmekteyiz. Günahlarından arınan ve minimalist yaşam döngüsünde hiçliği benimseyen kişi, yapmış olduğu ayinin vecdi ile kendisinden geçerek başka bir boyuta ulaşır, bu yükseliş onu suyun üstünde tutar.

Tevrat'ta Su Üzerinde Yürüme Var Mıdır?

Tevrat'ta su ve yaratılış konuları birbirine bağlantılı olarak anlatılmıştır. Yaratılış mitlerinin genelinde görülen başta her tarafın sularla kaplı olması Tevrat'ta da yer bulmuştur: “*Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhü suların üzerinde dalgalanıyordu.*” (Yaratılış, 1: 2). Asa ile denizin yarılması üzerine Hz. Musa'nın müritleri denizi aşabilmişlerdir. Tevrat'ta su üzerinde yürüme hadisesi tam olarak olmasa da suyun karaya dönüşmesi ve bu zorluğun aşılması Saltıknâme'de suların kara olması ile benzerdir. Hz. Musa'nın ve müritlerinin sudan sağ salım çıkması sonucunda Firavun ve askerleri de açılan bu yoldan suyu geçmek isteseler de geçemeyip boğulmuşlardır. Açıkça su üzerinde yürümeye dair bir beyan ise yoktur.

Semavî dinlerde bu motif Hz. İsa'nın su üzerinde yürümesi ile örneklendirilmektedir. Semavî dinlerde su üzerinde yürümenin yaygınlık bulamaması bu motifin eski bir mit olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Hristiyanlığın paganizm kaynaklı düşüncelerin üzerine inşa edilmesi ve misyonerlik faaliyetleri sonucunda yayılmış olması da mitolojik kökeni düşündürmektedir.

Tevrat'ta ise su ile ilgili pek çok anlatı olmasına rağmen su üzerinde yürüme motifini açıkça işaret eden bir kaynak yoktur. Burada asa ile yarılan su kara parçası olur ve bu yüzeyde yürünür. Hz. Musa'nın suya hükmedebilmesi sonucunda deniz yarılr ve müritleri ile Firavun'un zulmünden kurtulurlar. Bu durum Tevrat'ta şu şekilde yer almıştır:

“İsrail ordusunun önünde yürüyen Tanrı'nın meleği yerini değiştirip arkaya geçti. Önlerindeki bulut sütunu da yerini değiştirip arkalarına, Mısır ve İsrail ordularının arasına geldi. Gece boyunca bulut bir yanı karartıyor, öbür yanı aydınlatıyordu. Bu yüzden, bütün gece iki taraf birbirine yaklaşamadı. Musa elini denizin üzerine uzattı. RAB bütün gece güçlü doğu rüzgarıyla suları geri itti, denizi karaya çevirdi. Sular ikiye bölündü, İsraililer kuru toprak üzerinde yürüyerek denizi geçtiler. Sular sağlarında, sollarında onlara duvar oluşturdu. Mısırlılar artlarından geliyordu. Firavunun bütün atları, savaş arabaları, atlıları denizde onları izliyordu. Sabah nöbetinde RAB ateş ve bulut sütunundan Mısır ordusuna baktı ve onları şaşkına çevirdi. Arabalarının tekerleklerini çıkardı; öyle ki, arabalarını zorlukla sürdüler. Mısırlılar, ‘İsraililer'den kaçalım!’ dediler, ‘Çünkü RAB onlar için bizimle savaşıyor. RAB Musa'ya, ‘Elini denizin üzerine uzat’ dedi, ‘Sular Mısırlılar'ın, savaş arabalarının, atlılarının üzerine dönsün.’ Musa elini denizin üzerine uzattı. Sabaha karşı deniz olağan haline döndü. Mısırlılar sulardan kaçarken RAB onları denizin ortasında silkip attı. Geri dönen sular savaş arabalarını, atlıları, İsraililer'in peşinden denize dalan firavunun bütün ordusunu yuttu. Onlardan bir kişi bile sağ kalmadı. Ama İsraililer denizi kuru toprakta yürüyerek geçmişlerdi. Sular sağlarında, sollarında onlara duvar oluşturmuştu.” (Mısır'dan Çıkış, 14: 19-29).

İnananlar ve şahitlik edenlerin kurtuluşa erişmesi inanmayanların ise boğularak can çekişmesini anlatan bu metinde İncil'de olduğu gibi kutuplaşmaların vurgulandığı önemli nokta imanın gücüdür. Bedeni eğiten ona gerekli besini iman yolu ile veren kişi sıra dışı olan zorlukta-muvaffak olmaktadır.

Eski Türk İnanç Sisteminde Su Üzerinde Yürüyen Şaman

Şaman metinlerinin konuları halk kültürü motiflerinin önemli bir bölümünü oluşturur. Efsanevi arkaikteki birçok mitolojik karakter, şaman özellikleri taşır. Şaman mitolojisinden gelen unsurlar eski mitolojik düşüncenin daha sonraki aşamalarında da açık bir şekilde kendini gösterir (Beydili 2003 520). Göçerevli yaşam şeklinin egemen olduğu ve yazılı kültürün etkin olmadığı dönemlerin en büyük eksikliği Türk mitolojik sisteminin ana hatlarının ortaya koyulamamasında hissedilmektedir. Konargöçer kültürlerde bireyler yerine toplumlar ön plandadır. Ekonomik faaliyetler imece usulü ile dönüşümlü olarak yapılmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin etkisi hayatın diğer alanlarına da yansımıştır. Birey kaygısından ziyade toplum kaygısı olan konargöçer kültürlerde iletişim kulaktan kulağa sözlü olarak aktararak kitleye ulaşmaktadır. Edebî ürünlerde de yazı yerine sözlü kanallar kullanılmıştır. Yazıya duyulan ihtiyacın az olması ve sözlü kültürün yaygınlık kazanması sebebiyle bugün mitolojik parçalardan hikâye bütünleri oluşturulmakta ve Türk mitolojik sistemini kavrama konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu hikâyelerin kalıntısı efsane ve kerametlere yansımıştır. Bir türün ve şahsın önemi zamanla başka bir tür ve şahsa geçmiştir. Şamanların su üzerinde yürüme mitleri de zamanla evliyaların kerametleri haline gelmiştir. Bugün efsanelerde ve kerametlerde yerini alan su üzerinde yürüme motifi köken olarak Şamanizm'e dayandırılabilir mi?

Şamanlar güçlerini inançlarından alan sıra dışı insanlardır. Onlar olağanüstülükler sergilemeleri sonucunda toplumdan soyutlanmış, uzaklaşmış ve yalnızlığa çekilmişlerdir. Şamanlar tarafından gerçekleştirilmiş olan olağanüstülükler belli bir zaman sonra evliya hikâyelerinde de görülmeye başlanmıştır. Nitekim Türk Şamanlığı hususunda çalışmalar yapan Fuzuli Bayat, bu dönüşümü şu şekilde açıklamaktadır:

“Sosyo-kültürel bağlamda kalıcı olan keramet olgusu, dinî ve siyasi engelleri aşarak yeni medeniyet çevresinde de kendi varlığını koruyabilmiştir. Türk evliya menkıbelerinin esasını oluşturan keramet kavramı, Şamanist olgunun transformasyonundan başka bir şey değildir. Ateşte yanmayan Şamanlardan balta yutan, kuşa dönüşen, suyun üstünde yürüyen, cansız eşyayı canlandıran, öldükten sonra da kendi kavmini koruyan Şamanlara kadar çeşitli keramet formları, Şamanlığı bir kültür ögesi haline getirmiştir” (Bayat 2006: 162-163).

Aziz Ayva'nın *Anadolu Göl Efsaneleri* adlı çalışmasında Beyşehir Gölü ile ilgili anlatılan göl üzerinde yürüme efsanesinin kökeni bir şaman efsanesine bağlanılarak izah edilmiştir. Çalışmada göl üzerinde yürüme efsanelerinin kökeninin Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olabilmesinden ziyade tespit edilmiş olan şaman efsanesi sayesinde Türk kaynaklı olduğu açıklanmaktadır. Burada sözü edilen şaman efsanesi şu şekildedir:

“Çok eski zamanlarda, Kaçikat boyunda, Kaçikat Oyun isimli meşhur bir şaman vardı. Onun hakkında çeşitli olaylar anlatılır. Bir gün Kaçikat, Nemyugin boyuna giderek, orada şaman olan Solkolooh'tan, kendisine yardımcı olmasını rica etti. Sokolooh bu isteği kabul etti. Her iki şaman da farklı yerlere gittiler. Kaçikatlı şaman, ayağına rengarenk kestiği söğüt çubuğunu bağlayarak, Lena ırmağının üstünde yürüyüp, karşı sahile geçti. Şaman Solkolooh ise Lena'nın diğer sahilinde durup, ıslık çalmaya başladı. O anda karşı sahilinden bir kayık onun yanına geldi. Şaman bu kayığa binerek karşıya geçti (Bayat 2004: 124-125. Özetlenmiş şekli için bk. Güngör 1997: 7-8, Aziz Ayva 2007: 194).

Kaçikat isimli şamanın bir söğüt çubuğu vasıtasıyla denizden yürüyerek geçmesi bu motifin temelini oluşturmaktadır. Az bilinen şaman efsanelerinin zamanla gün yüzüne çıkarılması sonucunda köken konusunda Türk mitolojisinin ne kadar zengin olduğu ispat edilecektir. Budist rahiplerin ve şamanların efsanelerinde görülen su üzerinde yürüme motifi zamanla evliya menkıbelerine tezahür ederek keramet olarak yansımıştır. Ayva'nın çalışmasından hareketle su üzerinde yürüme motifinin kökeninin Türk mitolojik sistemine ve şaman pratiklerine bağlanması muhtemeldir.

Ali Berat Alptekin, Saltıknâme’de yer alan efsanelerin günümüz sözlü kültüründe yansımalarını tespit ettiği çalışmasında belirlemiştir olduğu başlıklarda su üzerinde yürüme motifine de yer vermiştir. Kültürün sürekliliğinin incelendiği bu makalede Saltıknâme’de bulunan efsane motiflerinin Şamanizm kökenli olduğu vurgulanmıştır:

“Sarı Saltuk’a bağlı olarak anlatılan efsanelerin kökeni Şamanizm’e kadar götürülebilmektedir. Bilindiği gibi şaman obasının her şeyidir. Saltukname’de ve günümüzde anlatılan kerametlerin büyük çoğunluğunun İslam öncesinde şaman göstermektedir. Bize göre Türkler yeni dinleri İslamiyet’e geçince eski inançlarında bazı hususları yeni dinin emrine vermişlerdir. Böylece bir dinin hatırası zayıfladıkça eski inanışlar yeni dine adapte edilmiştir” (Alptekin 2013: 17).

Sarı Saltık’ın Su Üzerinde Yürümesi:

Cem Sultan’ın emriyle Ebu’l- Hayr-ı Rûmî tarafından Anadolu ve Rumeli’den yedi yılda (1473-1480) derlenen bu metinler, Türk dili, Türk folkloru, Türk tarihi ve kültürü açısından oldukça önemlidir. Özellikle dinî, inandırıcı ve kısa olmasıyla diğer halk anlatımlarından ayrılan Saltuknâme’deki pek çok efsane örneğinin benzerlerini günümüz sözlü kaynaklarında tespit edebiliyoruz (Alptekin 2013: 6).

Anadolu sahası Alevî-Bektaşî menkıbelerindeki *Baba, Eren, Alp, Alperen, Abdal, Dede, Sultan*, vb. makam sahiplerinin gösterdikleri kerametlerin hemen hepsinin, kamlık / şamanlık geleneğindeki menkıbelere, efsane ve inanmalara dayandığını söyleyebiliriz (Ayva 2007: 196). Bu düşünceden hareketle Sarı Saltık’ın su üzerinde yürümesi hikmetinin kökenini şamanlık geleneğinde şamanın su üzerinde yürümesinin kabuk değiştirmiş haline benzetmek yanlış olmayacaktır. Rum diyarında İslamiyet’i yayan Sarı Saltık’ın gerçekleştirmiş olduğu pek çok hikmet vardır. Su üzerinde yürüme motifi bu eserde şu hikâyelerde görüldüğü şekilde geçmektedir:

Sarı Saltık denize düşeceği zaman ayağının altında bir taş çıkar. Sarı Saltık avucuyla denize toprak serper bu topraklar denizde büyür kara olurlar (Yüce 1987: 148). Altay yaratılış mitinde bu olaya benzer bir örnek şu şekilde geçmektedir:

“Büyük Ak yaratıcı Ürüng-ayığ-toyon, ta başlangıçlarda, büyük denizin üzerinde, yükseklerde durup dururken, su üstünde yüzen bir köpük gördü. Tanrı durdu ve köpüğe sordu : —“ Sen kimsin ?” Diye. Köpük baktı Tanrı’ya, dedi : —“ Ben bir Şeytanım. Ta su dibinde yerde, ben orada yaşarım.” Tanrı döndü Şeytana —“ Gerçek mi bilmem sözün! Var mı su altında yer! öyleyse getir bana, yerden bir parça toprak!” Şeytan daldı denize, epey bir zaman geçti. Sonra Şeytan göründü, elinde az toprakla. Tanrı eline aldı, kara toprağa baktı. Takdis etti toprağı, elinden suya attı. Sonra Şeytan düşündü, şu Tanrı’yı ben nasıl, suya batırayım da, suda boğayım diye. Fakat tam bu sırada, toprak nasıl olduysa, başladı büyümeğe, etrafa yayılmağa. Sertleşti katılaştı. Denizin büyük kısmı, hemen toprakla doldu” (Ögel 2010 448).

Sarı Saltık kâfirleri mağlup edince atını denize sürer ve elindeki toprağı denize atıp denizi karaya çevirir. Kendisi ve müritleri kolaylıkla bu engeli aşarlar. Düşman gemilerinin denizi geçememesi için beddua eder, sonrasında çıkan şiddetli fırtına düşman gemilerini yok eder ve yerle yeksan olurlar:

“Alyanos helak olunca kâfirler tarumar oldular, kaçtılar. Müslümanlar kaleden çıkıp kâfirleri ele aldılar, kırdılar. Kırk parça gemilerini ele geçirdiler. Gerisi kaçtı, gitti. Karadeniz içine girip gittiler. Server (Sarı Saltık) atını denize sürdü, ardlarınca denize girdi. Eliyle toprak saçardı. Su, kara olurdu. Bu yer, Boztepe’nin önünde bellidir. Kâfirler denize girip gittiler. Şerif:

-İnşallah helak olurlar, diye beddua etti. Raviler rivayet ederler ki, o gemiler Karadeniz’e çıkınca Hak Teâlâ bir yel verdi. O gemilerin her birini bir taş vurdu.

Kimini kenara vurdu, kimini batırdı. Ancak üç parça gemi kurtulup İstanbul'a ulaştı. Onları da şehir önünde kenara attı. (Demir-Erdem 2013: 60-61).

Hız. İsa'ya atfedilen mucizelerden biri de ayakları ıslanmadan deniz veya su üzerinde yürümesidir. Bu mucize Saltuk-nâme'de bazen aynen bazen de değişik biçimde Sarı Saltuk'a mal edilmektedir. Sarı Saltık denizde yürür su topuklarına kadar çıkmaz. Elinin işareti ile düşman gemilerini bir çark gibi döndürür. Sarı Saltuk'un atı da denizde yürümekte ve su topuklarına kadar çıkmamaktadır. Tabii olarak denizde yürüyen nesnenin cinsi de zaman zaman değişmektedir (Yüce 1987: 139-140). Kahramanın atının da su üzerinde yürümesi ise oldukça ilgi çekicidir.

Sarı Saltık kendisi su üzerinde yürür ve yanındaki dervişleri de ona eşlik ederler. Bu hikâye ise Hz. İsa'nın öğrencisi ile arasında geçen hadiseye oldukça benzer:

*“O üç derviş, Şerif'e: - Ya Server! Bize bu gemi lazım idi. niçin koyverdin, dedi. Şerif:
- Bize bir kişi lazım. Sabredin, gemisiz de geçeriz, dedi. Sözü tamam olmadan
karşıdan bir derviş gelip selam verdi. Şerif, selamı alıp:
-Dediğim kişi işte geldi, dedi.
Oturdular, bir müddet sohbet ettiler. Dervişler:
- Server! Biz seninle Rum'a geçmek, gaza yapmak istiyoruz, dediler. Şerif kabul etti.
Sonra ayağa kalktı, sırtındaki keçesini çıkardı, denize bıraktı. Keçe suya batmadı. O
dervişlere:
- Babalarım! Bu keçe suya batmaz. İsterseniz bunun üstünde durarak denizi
geçebiliriz, dedi. Onlar:
-Evet, isteriz, dediler. Server:
- Ben “Allah!” diyeyim. Sizler de “ya Baba!” deyiniz. Zira sizler, bana yetiştiniz. Be,
Allahutealaya yakınlık derecesiyle yetiştim. Nitekim Tanrı, Kelam- ı Kadim'de şöyle
buyurur “Ve nahnü akrebü ileyhi min habli'l- verid.” Şimdi ben de size bu hususta
aracı olayım, dedi. Dervişler razı oldu. Beşi de keçe üzerine bindiler, batmayıp
gittiler. Biraz yer gittiler. Sonra gelen dervişin aklına bir şey geldi, “Biz niçin ‘Allah!’
demiyoruz. Bizim derecemiz bu sözü söylememize engel değil. Hak yanında herkes
birdir, fark nedir? dedi. “Baba” demeyip “Allah, Allah!” dedi. En ortada olan derviş
oturmuştu. Hemen keçenin bir yanını suya battı. Derviş de suya batmaya başladı. Su
boğazına kadar geldi. Baktı ki hakikaten boğuluyor:
-İmdat batacağım, diye çağırdı. Server(Sarı Saltık):
- “Babacığım!” de ki kurtulasın, dedi.
Üç derviş bunu gördü. “Babacığım!” diye çağırıştılar. O derviş de “Baba!” dedi.
Server mübarek elini sundu. Derviş de sudan çıkarıp elini uzattı. Server üç derviş ile
yürüdü, denizi geçti. Bir yere çıktılar (Demir- Erdem 2013: 283- 284).*

Hız. İsa'nın, imanı zayıf olan öğrencisine suda boğulma tehlikesi karşısında yardım edip denizi yürüyerek geçmesini sağladığı gibi Sarı Saltık da imanı zayıflayan dervişlerine yardım eder ve onları boğulmaktan kurtarır. Hız. İsa ve Sarı Saltık arasında bu hikâye ile bir benzerlik kurulması Hıristiyanlıkta gerçekleşen bir mucizenin Müslüman dervişler tarafından da gerçekleştirilebileceğini ispat etmek için kullanılmış olabilir. Sarı Saltık, İslamiyet'i yaymak için gaza yapan hilal-hac mücadelesinin temsilcisi, batılın kovucusudur. Her ne kadar olaylar dinî anlatılar çerçevesinde gelişse de eski Türk inanç sisteminden izler ve kültürel kodlar bulunmaktadır. Hem göçün lideri hem de şeyh olan Sarı Saltık çifte statüye sahiptir. Ahmet Yaşar Ocak'a göre bu çifte statünün kökü İslam öncesi Orta Asya'ya kadar gitmektedir. Orada da şamanlar aynı durumda idiler. Bir şaman hem kabilenin reisliğini hem dini liderliğini yürütmekteydi. Bu durum Alevilikte de korunmuştur. Alevi dedeleri de Türkmen babalarının bu çifte kimliğini sürdürmüşlerdir (Ocak 2016: 93). Sarı Saltık'ın kimliği hakkında önemli çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada asıl sorgulanmak istenen husus sadece diğer Sami dinler ve İslamiyet karşılaştırmasından ziyade Sarı Saltık'ın su üzerinde yürümesi motifinin mitolojik kökenli olabileceğidir. Tabiat kuvvetleri üzerinde hâkimiyet kuran Sarı Saltık, İslam öncesi eski Türk inancını tam olarak kaybetmiş değildir. Su üzerinde yürüme motifinin kökeni Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olabileceği gibi Şamanizm'e de dayanabilir.

Sarı Saltık seccadesi sayesinde denizde boğulmadan ibadet eder. Onun derin iman gücü sayesinde zorlukları aşması metinde şu şekilde yer alır:

“Bazen seccadesini Tuna'nın suyuna bırakır. Üstüne çıkar, gezerdi. Suyu batmazdı. Büyük bir direği vardı. Onu seccadenin üstüne bırakıp Tuna'yı öte geçirdi. Eli ile büyük direği kaldırırdı”(Demir- Erdem 2013: 303). Şerif gördü ki kâfirler kendisini ok yağmuruna tuttu. Hemen yerinden kalktı. Büyük bir mermer direği, iki eli ile başının üzerine getirdi. O gemiye fırlattı. O direk gemiyi deldi. Kâfirler, hep birlikte gemi ile battı. Mermer direk suya batmayıp Şerif'in yanına geri geldi, durdu. Şerif o direği aldı, seccadenin üstüne koydu. Geri gelip Baba şehrine çıktı (Demir-Erdem 2013: 306-307).

Sarı Saltık kimi zaman da atı sayesinde su üzerinde batmadan yürüyebilirdi. ... Şerif atına bindi, denizdeki lainlerin üzerine yürüdü. Deniz, atının dizlerine çıkmazdı (Demir- Erdem, 2013: 324). Sarı Saltık'ın suda batmamasına yardımcı hayvan atı Ankabil'dir.

Aynı zamanda İlyas peygamber duası sayesinde de Saltık su üzerinde durabilirdi. Şerif, Abşurak'a gitti. Deniz içinde yürüdü. Deniz topuğuna bile gelmezdi. Zira İlyas peygamber duasını okurdu. Deniz ona arkadaş oldu, batmadı. Mudan kâfirleri onu görünce çok korktular (Demir- Erdem, 2013: 312).

Sonuç

...Veli bakar ki, az evvel kendisinin dizlerine kadar girerek geçtiği gölden çoban adeta yürüyerek geçmektedir; topuklarına kadar suya ya girmiştir veya girmemiştir. Onun ibadet etmedeki samimiyetini ve ayakları suya girmeden gölden geçişini birlikte düşünen velî, çobana şu cevabı verir: “Sen yine bildiğin gibi ibadet, bildiğin gibi dua et Allah'a hepsi kabul olunur.” (Sakaoğlu 1976: 113-114). Bu özetlenmiş efsaneden anlaşıldığı üzere gölden yürüyerek geçmeye yardımcı olan imanın gücüdür. Su üzerinde yürüme motifi pek çok göl efsanelerine konu olmuştur. Bu konu üzerinde detaylı bilgi için Aziz Ayva'nın “Anadolu Göl Efsaneleri” ve Saim Sakaoğlu'nun “Eğirdir'de Anlatılan Gölde Yürüyerek Geçme Efsaneleri Üzerine” adlı çalışmaları referans olmaktadır.

Saltıknâme adlı eserde Hıristiyan çevre ile kurulmuş olan ilişkilerden dolayı anlatılar ve inanmalar birbirine benzemektedir. Saltıknâme adlı eserde su üzerinde yürümenin kökeni şaman hikâyelerinde şamanın su üzerinde yürümesi ile benzerlik gösterir. Bu çalışma şamanın su üzerinde yürümesini temele alarak yaratılış mitlerinin de vasıtasıyla bu motifin kökeninin Şamanizm kaynaklı olduğunu söylemektedir. Şamanın su üzerinde yürümesi hikâyesi zamanla velinin kerameti halini almıştır. Şahıs ve tür değişmiş olsa da motif aynı kalmıştır. Bu motifin kökeni eski Türk inancı kaynaklıdır.

Özü bir olanın sözü de birdir. Türk devletleri arasında bu ve buna benzer pek çok motif bulunmaktadır. Bu çalışmalar daha çok şaman efsaneleri bilindiği takdirde daha kalıcı olacaktır. Bu sayede Türk devletleri ve toplulukları arasında yakın temaslar kurulacaktır.

Kaynakça

1. ALPAR, Melek, (2013). Bingöl Ağzı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, p. 53-65, Ankara.
2. ALPAR, Güray, (2014). Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi, Konya: Palet Yayınları.
3. ALPAR, Güray, (2019). Sosyal ve Kültürel Yönüyle Bingöl, Konya: Palet Yayınları.
4. ALPTEKİN, Ali Berat. (2013), Saltıknâme'de Yer Alan Efsanelerin Günümüz Sözlü Kültürüne Yansıması, Milli Folklor, Yıl:25, Sayı:98, 5-18.
5. AYVA, Aziz (2007). Beyşehir Gölü Üzerine Anlatılan “Göl Üzerinden Yürüyerek Geçme” Motifi Üzerine, Milli Folklor, Yıl: 19, Sayı: 76, 191-201.
6. BAYAT, Fuzuli (2006). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
7. BAYAT, Fuzuli (2016). Türk Mitolojik Sistemi 2, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

8. BEYDİLİ, Celal (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Çeviren: Eren Ercan, Ankara: Yurt Kitap Yayınları.
9. DEMİR- ERDEM Necati, Dursun (2013). *Saltıknâme: Saltık Gazi Destanı*, TİKA-UKİD, İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- 10.ELİADE, Mircea (2000). *Dinler Tarihine Giriş*, Çev: Lale Arslan, İstanbul: Kabcacı Yay.
- 11.İNAN, Abdulkadir (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- 12.İNCİL, (2016). İstanbul: Yeni Yaşam Yay.
- 13.KUTSAL KİTAP, (Tevrat, Zebur, İncil), (2011). İstanbul: Yeni Yaşam Yay.
- 14.OCAK, Ahmet Yaşar (2016). *Sarı Saltık Popüler İslamın Balkanlar'daki Destani Öncüsü 13.Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- 15.OCAK, Ahmet Yaşar (2016). *Evliya Menâkıbnâmeleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- 16.ÖGEL, Bahattin (1995). *Türk Mitolojisi 2*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- 17.ÖGEL, Bahattin (2010). *Türk Mitolojisi 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 18.RADLOFF, Wilhelm. (2008). *Türklük ve Şamanlık*, İstanbul: Örgün Yayınları.
- 19.SAKAOĞLU, Saim (1976). *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul: Damla Yayınevi.
- 20.YÜCE, Kemal (1987). *Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.